

Łabędź krzykliwy *Cygnus cygnus* nowym gatunkiem lęgowym w Wielkopolsce

Tadeusz Mizera, Andrzej Konopka, Włodzimierz Rudawski

Wielkopolska obfitująca w jeziora i stawy do niedawna nie była miejscem gniazdowania łabędzia krzykliwego *Cygnus cygnus*. Gatunek ten licznie natomiast był obserwowany na przelotach i na zimowisku, wiosną ostatnie migrujące ptaki znikają z końcem kwietnia (Kosiński & Winiński 2000, Wylegała 2012). Wzrost liczebności gatunku w Skandynawii spowodował kolonizację środkowej Europy. Pierwsze przypadki gniazdowania stwierdzono w dolinie Biebrzy w roku 1973 (Kaweczyński et al. 1976). W latach 1980. łabędzie krzykliwe zasiedliły dolinę Odry (Bobrowicz et al. 1986), a w latach 1990. nastąpiła kolonizacja Pomorza Środkowego (Sikora 1994). Na brak gniazdowania tego gatunku w Wielkopolsce zwracali uwagę Tomiałojć & Stawarczyk (2003). Na początku 21. stulecia gniazdowało w kraju 30-35 par (Sikora & Wieloch 2007).

W latach 2002 i 2003 stwierdzono obecność lęgowych łabędzi krzykliwych na dwóch oddalonych od siebie stanowiskach. Gniazdo z wysiadującym ptakiem znaleziono w roku 2002 na śródleśnym stawie Wąsosz (53°17'44"N, 17°04'30"E) w powiecie złotowskim. Staw Wąsosz jest sztucznym zbiornikiem o powierzchni 20 ha, powstałym w końcu lat 1990. Jest to płytki zbiornik o głębokości do 2,5 m, zarośnięty trzcina i pałką wodną na powierzchni około 60%. Zbiornik ten otoczony jest lasem i łąkami. Pierwsze skuteczne lęgi odnotowano tu dopiero w roku 2005.

Drugą parę bez gniazda stwierdzono na stawie rybnym Gertruda koło Muchocina (52°34'25"N, 15°49'47"E) w powiecie międzychodzkiem. Na stawie tym parę łabędzi krzykliwych zaobserwowano już w roku 2000. W roku 2003 obserwowano tam parę z dwoma około 3 tygodniowymi pisklętami, które żerowały w centrum stawu. Łabędzie te były bardzo płochliwe i po zauważeniu obserwatora z odległości około 300 m, skryły się w trzcinach, a po chwili dopłynęły do nich pisklęta i pozostały tam przez co najmniej godzinę. Kolejne kontrole w sierpniu i we wrześniu wykazały, że para ta nie zdołała odchować piskląt.

Staw Gertruda jest zbiornikiem o powierzchni około 31 ha z szerokim pasem trzcin i oczeretu, tafla wody zajmuje niespełna 15 ha. Średnia jego głębokość wynosi 1 m, a w najgłębszym miejscu osiąga 2,5 m. Staw jest otoczony lasem, a w odległości kilkuset metrów znajdują się pola stanowiące żerowisko łabędzi w okresie letnim i jesiennym. Na stawie prowadzona jest gospodarka rybacka przez Zakład Rybactwa Śródlądowego i Akwakultury Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu. W latach 2000-2002 obserwowano na tym stawie parę łabędzi krzykliwych. Gniazda jednak nie znaleziono, choć z uwagi na rozległy pas trzcinowisk nie można wykluczyć, iż uszło ono naszej uwadze. Z pewnością ptaki te nie występowały tam w latach 1980-1998 (Bereszyński & Mizera 1990, G. Maciorowski, inf. ustna). W tych latach corocznie gniazdowały 1-2 pary łabędzi niemych *C. olor*, jednak w roku 2003 nie gniazdowała już ani jedna z nich. Próba osiedlenia się *C. olor* powodowała szybką reakcję, prawdopodobnie samca *C. cygnus*, który intensywnie przeganiał siadające na wodzie ptaki. Obserwowano również silne podenerwowanie ptaków, objawiające się aktywnością głosową, na przelatującą nad stawem inną nielęgową parę *C. cygnus* (D. Kujawa, inf. ustna). Para ze stawu Wąsosz również przepędziła gniazdującą tam wcześniej 1-2 pary *C. olor*, które już nie osiedliły się w okresie gniazdowania *C. cygnus*.

W latach 2003–2011 łabędzie krzykliwe regularnie gniazdowały na obu stanowiskach, lecz nie każdego roku wykluwały się pisklęta. Bezpośrednio gniazd nigdy nie kontrolowano, a liczba wykłutych piskląt (tab. 1) jest tożsama z wielkością rodziny w czerwcu. Ponadto liczba odchowanych młodych obserwowanych w sierpniu lub wrześniu odbiegała od liczby wcześniej wodzonych piskląt. Para ze stawu Gertruda przemieszczała się czasami na sąsiednie Jez. Młyńskie, a jesienią na okoliczne pola. Żerujące ptaki spotykano na resztkach poźniowych. Od roku 2009 w okolicy gniazduje również druga para łabędzi krzykliwych.

Wartym odnotowania jest również obserwacja 27.03.2000 zaniepokojonej pary łabędzi krzykliwych na stawie „Kurza stopa” w leśnictwie Borowy Młyn koło Sierakowa (Maciorowski et al. 2000). Później już ptaków tam nie obserwowano.

Summary: Whooper Swan *Cygnus cygnus* a new breeding species in Wielkopolska Region. In 2002 and 2003 the nesting of the Whooper Swan was noted in Wielkopolska Region for the first time. The birds have been nesting on the shallow forest pond in Wąsosz (Złotów district) and on the pond Gertruda near Muchocin (Międzychód district). The reservoirs are separated by approximately a 120 km. On both locations the birds appeared two years earlier, driving out the Mute Swans *C. olor*, that had nested there before. In years 2002–2011 both pairs have brought up the offspring seven times only.

Tabela 1. Efektywność lęgów łabędzia krzykliwego *Cygnus cygnus* na stawie Gertruda i stawie Wąsosz w latach 2000–2011. Objasnienie skrótów: B – jeden osobnik, P – para, ONi – gniazdo z wysiadującym ptakiem, NC – nie kontrolowano

Table 1. The breeding efficiency of the Whooper Swan *Cygnus cygnus* on the Gertruda Pond and Wąsosz Pond in years 2000–2011. Abbreviations: B – one individual, P – the pair, ONi – the nest with the incubating bird, NC – no control. (1) – year, (2) – the state of the breeding, (3) – the number of the hatched birds, (4) – the number of the brought up nestling

Rok (1)	Status lęgu (2)		Liczba wykłutych piskląt (3)		Liczba odchowanych piskląt (4)	
	Gertruda	Wąsosz	Gertruda	Wąsosz	Gertruda	Wąsosz
2000	P	brak	0	brak	-	brak
2001	P	B	0	brak	-	brak
2002	P	ONi	0	0	-	-
2003	ONi	B	2	brak	0	-
2004	NC	ONi	?	0	?	-
2005	ONi	ONi	4	?	?	1
2006	ONi	ONi	0	5	?	?
2007	ONi	ONi	0	2	0	2
2008	ONi	ONi	4	6	1	6
2009	ONi	ONi	NC	1	2	0
2010	ONi	B*	5	-	4	-
2011	ONi	P*	7*	-	4	-

* Informacje o 3 lęgach uzyskano z programu „Monitoring Łabędzia Krzykliwego”, realizowanego na zlecenie Głównego Inspektoratu Ochrony Środowiska w ramach Państwowego Monitoringu Środowiska i finansowanego przez Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

Literatura

- Bereszyński A., T. Mizera. 1990. Zmiany fauny Wielkopolski w ostatnich dziesiątkach lat. Kronika Wielkop. 52(3): 57–81.
- Bobrowicz D., Grabiński W., Ranszek E. 1986. Nowe stanowiska lęgowe łabędzia krzykliwego (*Cygnus cygnus*) w Polsce. Ptaki Śląska 4: 80–84.

- Kawenczyński K., Koźniewski P., Luniak M. 1976. Łęg łąbiedzia krzykliwego, *Cygnus cygnus* (L.) na Bagnie Ławki. *Przeł. Zool.* 20(1): 109-115.
- Kosiński Z., Winiecki A. 2000. *Cygnus cygnus* (L., 1758) – łąbędź krzykliwy. W: Bednorz J., Kupczyk M., Kuźniak S., Winiecki A. *Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna.* Bogucki Wyd. Nauk., Poznań, ss. 67-70.
- Maciorowski G., Mizera T., Ilków M., Statuch T., Kujawa D. 2000. Awifauna Sierakowskiego Parku Krajobrazowego. W: Winiecki A. (red.). *Ptaki parków krajobrazowych Wielkopolski.* Wielkop. Prace Ornitol. 9: 39-67.
- Sikora A. 1994. łąbędź krzykliwy (*Cygnus cygnus*) – nowym gatunkiem łągowym na Pomorzu. *Not. Orn.* 35: 179-180.
- Sikora A., Wieloch M. 2007. łąbędź krzykliwy *Cygnus cygnus*. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubaer G., Chylarecki P. (red.). *Atlas rozmieszczenia ptaków łągowych Polski 1985-2004.* Bogucki Wyd. Nauk., Poznań, ss. 52-53.
- Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „pro Natura”. Wrocław.
- Wylegała P. 2012. Występowanie łąbiedzia czarnodziobego *Cygnus columbianus* bewickii i łąbiedzia krzykliwego *C. cygnus* w Wielkopolsce wiosną 2010 roku. *Ptaki Wielkop.* 1: 68–75.

Tadeusz Mizera

Instytut Zoologii, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, ul. Wojska Polskiego 71c, 60-625 Poznań
tmizera@up.poznan.pl

Andrzej Konopka

Rynek 9/15, 77-430 Krajenka
a.knopka@asta-net.com.pl

Włodzimierz Rudawski

Świdwowiec 27, 66-320 Trzciel
wlodek.rudawski@o2.pl

Historia kolonii łągowych czapli siwej *Ardea cinerea* i kormorana *Phalacrocorax carbo* w Czeszewie

Jacek Pietrowiak

Celem niniejszej notatki jest przedstawienie historii występowania kolonii łągowych czapli siwej *Ardea cinerea* i kormorana *Phalacrocorax carbo* w rejonie Czeszewa nad Wartą (powiat wrzesiński). W okolicach Czeszewa czaple siwe gniazdują od czasów przedwojennych. Na południowym brzegu Warty, ponad 3 km od wsi, na skraju obecnego rezerwatu Czeszewski Las, nad starorzeczem „Czaple”, znajdowała się kolonia tych ptaków, a od roku 1994 gniazdowały tam również kormorany (Winiecki & Kosiński 2000). Według J. Sokołowskiego (Dunajewski 1936) czaple po raz pierwszy zagnieździły się w lasach czeszewskich w roku 1934, kiedy 6 par założyło gniazda na sosnach. Drzewa w czasie wojny zostały wycięte, a ptaki przeniosły się na dęby i jesiony w miejsce, gdzie łągły się do czasów współczesnych, tj. do wschodniej części rezerwatu Czeszewski Las. Przypuszczalnie czaple koło Czeszewa gniazdowały już wcześniej, bowiem w tej samej pracy Dunajewski (1936) podaje informację ankietową leśniczego F. Budniaka z roku 1928, o łągowych „6–8 sztukach”.

W okresie międzywojennym liczebność czapli w Czeszewie wynosiła od 6 do 10 par (Wiegner 1958). W latach powojennych dane o liczbie gniazd w kolonii znaleźć można w wielu pracach (Sokołowski 1947, Wiegner 1958, Bednorz 1962, Lewartowski 1967,

Adamiak 1976, 1977, Smolarkiewicz 1979, Winięcki & Kosiński 2000, Wylegała et al. 2011). W latach 2008 i 2009 gniazdowały tylko 2–3 pary. Szczegóły zawarto w tabeli 1.

W roku 2009 kolonię opuściły kormorany (M. Trzebiński), których liczebność w roku 2007 sięgała 18 par (Przybycin & Żurawlew 2008) (tab. 2). W roku 2010, po 76 latach, również czaple siwe ostatecznie opuściły kolonię. Stopniowy zanik kolonii w rezerwacie związany był z powstaniem nowej kolonii na północnym brzegu Warty, w niewielkim zadrzewieniu sosnowym o powierzchni 1,3 ha położonym w obrębie wsi Czeszewo. Po raz pierwszy czaple podjęły tu próby lęgów w roku 2005 (ok. 5 par). Ptaki były wówczas intensywnie płoszone przez dzieci i do lęgów nie doszło (inf. mieszkańców). W roku 2006 kolonia czapli przeniosła się o kilkadziesiąt metrów na północną stronę wału przeciwpowodziowego do lasu sosnowego. W roku 2009 stwierdzono w niej 39 gniazd (Wylegała et al. 2011). Podczas kontroli w kwietniu 2010 i 2011 oraz w maju 2012 naliczono odpowiednio 47, 46 i 37 gniazd (dane własne). Gniazda znajdowały się na wysokości ok. 12–15 m, drzewa miały średnicę 20–30 cm, a wiek lasu wynosił ok. 50 lat. Kolonia znajdowała się ok. 50 m od najbliższych zabudowań.

Czapla siwa jest gatunkiem, który w ostatnim okresie podlega synantropizacji (Tomiałojć & Stawarczyk 2003, Wylegała et al. 2011). W lokalizacji kolonii w Czeszewie zwraca uwagę niewielka odległość od najbliższych gospodarstw i upór, jaki czaple wykazały przy zajmowaniu tego stanowiska. Oprócz płoszenia ptaków przez dzieci również właściciel lasu próbował powstrzymać osiedlanie się czapli poprzez wycinkę drzew. Jak sam przyznał, zrezygnował z tych prób kiedy stwierdził, że skutek był odwrotny od zamierzonego – ciągle przybywały nowe gniazda. Trudno znaleźć przyczynę opuszczenia kolonii w rezerwacie przyrody i osiedlenia się ptaków z dala od wody, w niewielkim lasu sosnowym. Możliwe, że wpływ na to miało antagonistyczne zachowanie ze strony kormoranów (Z. Kosiński). Początek opuszczania kolonii zbiegł się bowiem z gwałtownym wzrostem liczebności kormoranów.

Wśród ewentualnych przyczyn opuszczenia dotychczasowego miejsca gniazdowania można wymienić pogarszanie się kondycji drzewostanów. Od czasu uruchomienia zb. Jezioro w roku 1988 i zaburzenia naturalnego reżimu hydrologicznego Warty rozpoczął się proces pogarszania kondycji drzewostanów i gładowienia lęgów (Schwartz 2007). Dla poprawy stosunków wodnych w lasach uroczyska Warta Nadleśnictwo Jarocin, we współpracy z Klubem Przyrodników, zrealizowało projekt retencji polegający na udroźnieniu sieci kanałów łączących starorzecza z rzeką i zastawek zatrzymujących wody powodziowe. Zbudowano także próg wodny na Lutyni umożliwiający zalewanie lasów lęgowych w okresach wiosennych wezbrań. Stosunki wodne w lasach lęgowych są więc dzisiaj zbliżone do tych, jakie istniały przed budową zbiornika Jezioro. Na podkreślenie zasługuje również fakt, że z inicjatywy Nadleśnictwa Jarocin w kompleksie lasów w widłach Lutyni i Warty od kilku lat niemal nie prowadzi się gospodarki leśnej, z myślą rozszerzenia rezerwatu na cały obszar lasów w widłach Warty i Lutyni. Program małej retencji jest realizowany również w uroczyskach Dębno i Nowe Miasto, w dolnym biegu rzeki. W ostatnich latach istnienia kolonii na skraju rezerwatu Czeszewski Las nie zaobserwowano widocznego pogarszania się stanu drzewostanu, w którym gniazdowały czaple i kormorany.

Również penetracja okolic kolonii przez ludzi nie była prawdopodobną przyczyną opuszczenia kolonii w rezerwacie przez czaple i kormorany, gdyż w okresie od 15.03 do 15.06 istnieje zakaz poruszania się po drogach rezerwatu (Rozporządzenie... 2004) i zakaz wędkowania, a na starorzeczu „Czaple” koło czaplińca obowiązuje całoroczny zakaz wędkowania. Niekorzystnym zjawiskiem w rezerwacie od kilku lat jest pojawienie się nowych drapieżników: norki amerykańskiej *Neovison vison* i szopa pracza *Procyon lotor* (M. Trzebiński, in. litt.). Nie zaobserwowano jednak do tej pory bezpośredniego oddziaływania tych drapieżników na czaple lub kormorany.

Wydaje się, że czaplom w nowej kolonii w Czeszewie nic nie zagraża. Mieszkańcy wprawdzie próbują jeszcze je płoszyć w okresie zajmowania gniazd, ale później już pozostawiają je w spokoju. W rozmowie na temat czapli dają z jednej strony wyraz niechęci z powodu uciążliwego hałasu kilkudziesięciu par lęgowych czapli i brudzenia odchodami dachów, a z drugiej strony dużej ciekawości połączonej nawet z pewną sympatią do tych niecodziennych sąsiadów.

Dziękuję prof. dr hab. A. Winięckiemu i dr. hab. Z. Kosińskiemu za przekazanie danych z lat 2001–2008.

Summary: History of Grey Heron *Ardea cinerea* and Great Cormorant *Phalacrocorax carbo* breeding colonies in Czeszewo. This note describes the history of breeding colonies of Grey Heron *Ardea cinerea* and Great Cormorant *Phalacrocorax carbo* in the vicinity of the village of Czeszewo (southern Wielkopolska). In 1934–2009, Grey Herons nested in the margin of the Czeszewski Las nature reserve and starting from 2005, they gradually moved to a new colony in a pine wood in Czeszewo. Great Cormorants made the first attempt to breed in the heronry in 1994 and bred regularly in 2003–2008. The reasons for which Grey Herons and Great Cormorants abandoned the colony in the nature reserve are unknown.

Tabela 1. Liczba gniazd czapli siwej *Ardea cinerea* w Czeszewie w latach 1934–2012. Lokalizacja kolonii: 1 – sosny, 2 – starorzecze „Czaple”, 3 – lasek przy ul. Leśnej. * – suma gniazd czapli siwej *Ardea cinerea* i kormorana *Phalacrocorax carbo*, + – liczba zajętych gniazd nieznana

Table 1. Numbers of nests of Grey Heron *Ardea cinerea* in Czeszewo in 1934–2012. Colony location: 1 – in the trees, 2 – Czaple oxbow lake, 3 – wood near the Leśna Street. * – total number of nests of Grey Heron *Ardea cinerea* and Great Cormorant *Phalacrocorax carbo*, + – number of occupied nests unknown

Lata	1934	1935–1939	1947	1950	1958	1959	1966	1967
1	12	6–10	0	0	0	0	0	0
2	0	0	12	20–25	48	42	48	64
3	0	0	0	0	0	0	0	0
Lata	1973	1974	1975	1976	1985	1986	1987	1989
1	0	0	0	0	0	0	0	0
2	32	37	48	28	65	42	86	120
3	0	0	0	0	0	0	0	0
Lata	1994	1999	2000	2001	2003	2005	2006	2007
1	0	0	0	0	0	0	0	0
2	min. 64	ok. 80	ok. 80	ok. 100	60–70	ok. 70*	30	25–30
3	0	0	0	0	0	ok. 5	+	+
Lata	2008	2009	2010	2011	2012			
1	0	0	0	0	0			
2	2–3	2–3	0	0	0			
3	+	39	47	46	37			

Tabela 2. Liczba gniazd kormorana *Phalacrocorax carbo* w Czeszewie w latach 1994–2008 (za: Winięcki & Kosiński 2000, Przybycin & Żurawlew 2008). * – suma gniazd czapli siwej *Ardea cinerea* i kormorana *Phalacrocorax carbo*, + – liczba zajętych gniazd nieznana

Table 2. Numbers of nests of Great Cormorant *Phalacrocorax carbo* in Czeszewo in 1994–2008 (according to: Winięcki & Kosiński 2000, Przybycin & Żurawlew 2008). * – total number of nests of Grey Heron *Ardea cinerea* and Great Cormorant *Phalacrocorax carbo*, + – number of occupied nests unknown

Lata	1994	1995–1997	1999	2000	2003	2005	2007	2008	2009–2012
N gniazd	4?	0	10–12	0	20–30	ok. 70*	18	+	0

Literatura

- Adamiak W. 1976. Kolonia czapli siwej *Ardea cinerea* w nadleśnictwie Jarocin. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 32(5): 57–59.
- Adamiak W. 1977. Czaple siwe w rezerwacie „Czeszewo”. *Przyroda Polska* 2: 18.
- Bednorz J. 1962. Czapla siwa *Ardea c. cinerea* (L.) i kormoran *Phalacrocorax carbo sinensis* (Shaw et Nodd.) w Polsce północno–zachodniej. *Bad. Fizjogr. Pol. Zach.* 10: 75–131.
- Dunajewski A. 1936. Materiały do rozmieszczenia czapli siwej (*Ardea cinerea cinerea* Linn.) w Polsce. *Acta Ornithol.* 1: 429–466.
- Lewartowski Z. 1967. List do Redakcji. *Przyroda Polska* 11: 13.
- Przybycin P., Żurawlew P. 2008. Awifauna łąkowa stawów rybnych Żerkowsko–Czeszewskiego Parku Krajobrazowego. *Biul. Parków. Kraj. Wielkop.* 14(16): 117–125.
- Rozporządzenie Nr 53/2004 Woj. Wlkp. z dnia 13 grudnia 2004 r. w sprawie ustanowienia planu ochrony dla rezerwatu przyrody Czeszewski Las (Dz. Urz. Woj. Wlkp. Nr 47 poz. 1093).
- Smolarkiewicz 1979. Czapla siwa (*Ardea cinerea*) w województwie poznańskim i zielonogórskim w latach 1974–1975. *Not. Orn.* 20: 29–33.
- Sokołowski J. 1936. Zagrożone lasy w Czeszewie. *Ochr. Przyr.* 16: 113–123.
- Sokołowski J. 1947. Z naszych rezerwatów. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 3(11-12): 30–37.
- Schwartz K. 2007. Ochrona siedlisk lasów wilgotnych w uroczysku Czeszewski Las. W: Anderwald D. (red.). *Siedliska i gatunki wskaźnikowe w lasach. Stud. i Mat. CEPL, Rogów, 2/3* (16): 168–176.
- Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „pro Natura”, Wrocław.
- Wiegner B. 1958. Czaplika Wielkopolski i Ziemi Lubuskiej. *Przyr. Polski Zach.* 2(1): 54–67.
- Winięcki A., Kosiński Z. 2000. Awifauna Żerkowsko–Czeszewskiego Parku Krajobrazowego. W: Winięcki A. (red.). *Ptaki parków krajobrazowych Wielkopolski. Wielkop. Prace Ornitol.* 9: 173–199.
- Wylegała P., Batycki A., Mizera T. 2011. Liczebność i rozmieszczenie stanowisk łąkowych czapli siwej *Ardea cinerea* w Wielkopolsce w latach 2006–2010. *Ornis Pol.* 52: 75–84.

Jacek Pietrowiak

Panienka 41, 63–233 Jaraczewo
pietrowiak1@tlen.pl

Zmiany liczebności ptaków szponiastych Falconiformes i kruka *Corvus corax* na Równinie Szamotulskiej w latach 1999–2010

Przemysław Wylegała

Ptaki szponiaste oraz kruk *Corvus corax* są stosunkowo dobrze zbadaną grupą ptaków w Wielkopolsce. Istnieje szereg danych o zagęszczeniu i liczebności tych ptaków z dużych powierzchni próbnych (np. Dąbrowski 1983, Lorek 1993, Bednorz & Kosiński 1997, Mizera et al. 1996, Maciorowski et al. 2000, Śliwa 2000, Śliwa et al. 2000, Wylegała 2002, Wylegała 2003, Mizera & Kwieciński 2006). Niewiele jest jednak danych dotyczących zmian liczebności na badanych powierzchniach. Wieloletnie badania zmian liczebności ptaków szponiastych prowadzono w okolicach Czempinia oraz w Wielkopolskim Parku Narodowym (Pielowski 1991, Bednorz & Kosiński 1997, Tkacz 2006). Dla wybranych gatunków ptaków szponiastych dane o zmianie ich liczebności zebrano także dla pradolinowego odcinka doliny Noteci (Wylegała 2003, Wylegała et al. 2010). Celem niniejszej pracy jest przedstawienie zmian liczebności ptaków szponiastych oraz kruka w krajobrazie rolniczym w okolicach Poznania na przestrzeni 10 lat.

Wyniki przedstawione w niniejszej pracy pochodzą z dwóch źródeł: opublikowanych danych dotyczących liczebności ptaków szponiastych i kruka na Równinie Szamotulskiej w latach 1999 i 2000 (Wylegała 2002), oraz niepublikowanych danych z inwentaryzacji przeprowadzonej w roku 2010. W obu okresach granice obszaru badań były takie same i obejmowały 230 km² krajobrazu rolniczego pomiędzy Poznaniem, Obornikami Wlkp. i Szamotułami. Konfiguracja tego terenu jest mało urozmaicona. Dominują rozległe, płaskie lub lekko pofałdowane, wielkopowierzchniowe pola uprawne. Znajdują się tu dwa jeziora – Pamiętkowskie (76 ha) i Kierskie Małe (24 ha). W północno-wschodniej części terenu, w dolinie Samicy koło Objezierza znajduje się duży (160 ha) kompleks stawów rybnych. W dolinach Samy i Samicy przecinających badany obszar znajdują się liczne doły potorfowe. Grunty rolne zajmują około 80% powierzchni badanego terenu, tereny zabudowane około 10%, lasy i zadrzewienia 5%, a wody ok. 1%. Lasy są silnie rozczłonkowane. Dwa największe kompleksy leśne leżące koło wsi Sobota i Pamiętkowo zajmują odpowiednio 280 i 150 ha. Dominują drzewostany sosnowe (około 95% powierzchni leśnej) w niskich klasach wieku – poniżej 70 lat. Badany obszar znajduje się w sąsiedztwie dużej aglomeracji miejskiej, jaką jest Poznań. Strefa położona najbliższej miasta podlega silnej presji antropogenicznej, w tym intensywnej zabudowie terenów otwartych. Między okresami badawczymi powierzchnia terenów zabudowanych zwiększyła się o ok. 300 ha, głównie w rejonie Rokietnicy i Kiekrza (ryc. 1). Pod zabudowę przeznaczono głównie tereny wcześniej zajęte przez pola uprawne oraz nieużytki.

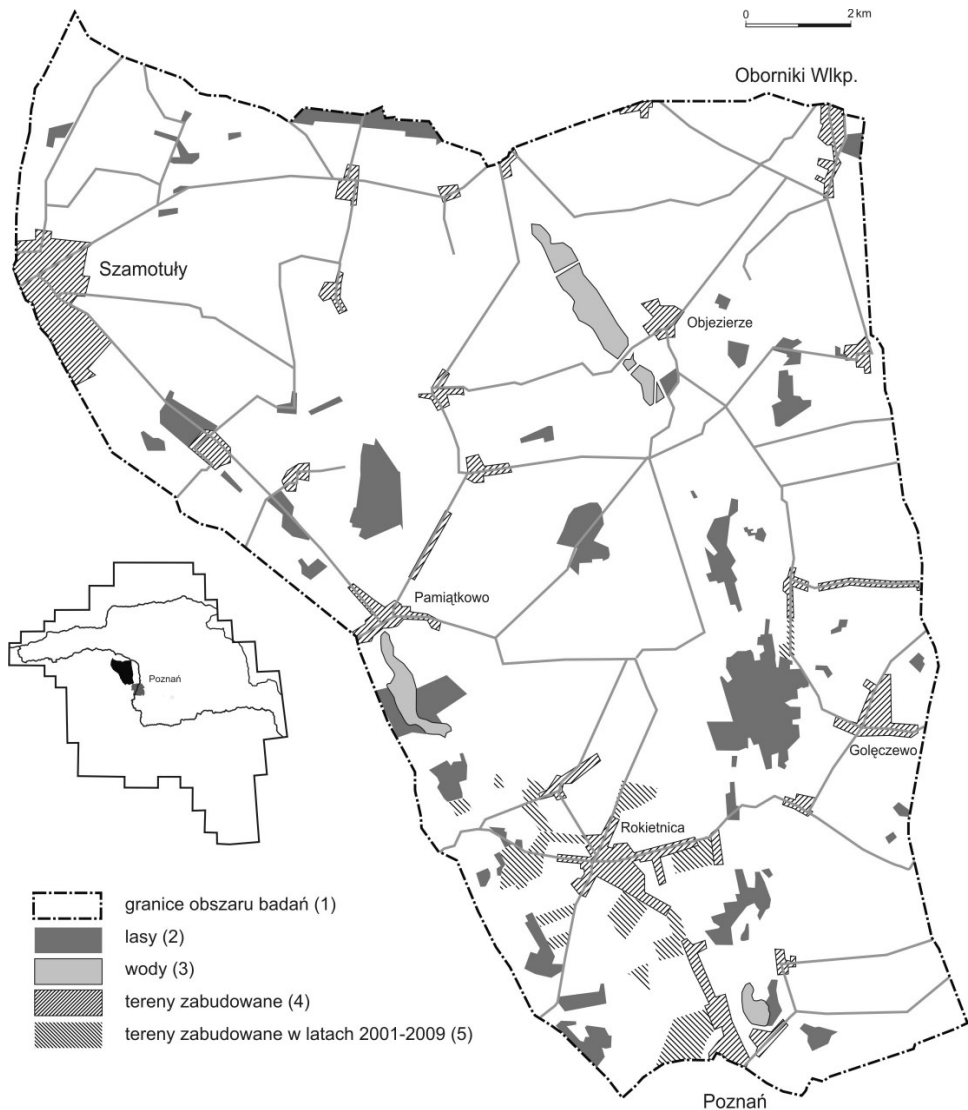
Tabela 1. Liczebność ptaków szponiastych Falconiformes i kruka *Corvus corax* na Równinie Szamotulskiej w latach 1999 i 2000 oraz 2010

Table 1. Abundance of birds of prey Falconiformes and Common Raven *Corvus corax* on Szamotuły Plain in years 1999–2000 and 2010. (1) – species, (2) – abundance change

Gatunek (1)	1999 i 2000		2010		Zmiana liczebności (2)
	Liczba par	par/100 km ²	Liczba par	par/100 km ²	
<i>H. albicilla</i>	0	0	1	0,4	+100%
<i>B. buteo</i>	30–35	13,8–16,0	21–22	9,1–9,7	–34%
<i>C. aeruginosus</i>	19–22	8,3	13	5,6	–37%
<i>A. gentilis</i>	1–2	0,4–0,8	1	0,4	0%
<i>M. milvus</i>	2	0,8	2	0,8	0%
<i>A. nisus</i>	1–3	0,4–1,3	1	0,4	0%
<i>C. pygargus</i>	1–3	0,4–1,3	0	0	–100%
<i>F. tinnunculus</i>	1	0,4	7–8	3,0–3,5	+800%
<i>F. subbuteo</i>	1	0,4	1	0,4	0%
<i>C. corax</i>	23–25	10,0–10,8	16	6,9	–33%

W obu okresach stosowano taką samą metodykę polegającą na wyszukiwaniu gniazd podczas sezonu lęgowego (marzec–czerwiec) (Wylegała 2002). W latach 1999 i 2000 oraz w roku 2010 na kontrole terenowe poświęcono odpowiednio 18, 16 i 12 dni. Mniejsza liczba dni przeznaczonych na kontrole w ostatnim okresie badań wynikała głównie z poruszenia się po terenie samochodem (w pierwszym okresie głównie rowerem oraz pieszo).

Podczas obu okresów badań stwierdzono po 8 gatunków ptaków szponiastych, przy czym w latach 1999 i 2000 nie stwierdzono lęgów bielika *Haliaetus albicilla*, a w roku 2010 nie potwierdzono lęgów błotniaka łąkowego *Circus pygargus* (tab. 1). Ogólna liczba par ptaków szponiastych zmniejszyła się w kolejnych okresach z 56–69 do 47–48 (–24%).

Ryc. 1. Obszar badań

Fig. 1. Research area. (1) – research area boundaries, (2) – forests, (3) – built-up areas, (5) – areas built-up in 2001–2009

Spadek liczebności odnotowano w przypadku dwóch gatunków – myszołowa *Buteo buteo* i błotniaka stawowego *Circus aeruginosus*, a w przypadku czterech gatunków – jastrzębia *Accipiter gentilis*, krogulca *Acipiter nisus*, kani rudej *Milvus milvus* i kobuza *Falco subbuteo* nie stwierdzono wyraźnych zmian liczby par lęgowych przy ogólnie bardzo niskiej liczebności. Odnotowano silny wzrost liczebności pustułki *Falco tinnunculus* z 1 pary do 7–8 par, przy czym 5 par gniazdowało w niewielkim zadrzewieniu śródpolnym (7,5 ha) koło Mrowina (3 pary w skrzynkach lęgowych i 2 pary w gniazdach wron *Corvus cornix*). W pierwszym okresie badań na powierzchni brak było skrzynek lęgowych dla pustułki.

Zasiedlenie Równiny Szamotulskiej przez bielika związane jest z silnym wzrostem liczebności tego gatunku w Polsce oraz coraz częstszym zajmowaniem przez niego siedlisk suboptymalnych (Neubauer et al. 2011). Wzrost liczebności pustułki wpisuje się

w obserwowaną ostatnio poprawę sytuacji tego gatunku na niektórych obszarach w Wielkopolsce (np. Wylegała et al. 2010, M. Maluśkiewicz, dane niepubl.) oraz w skali ogólnopolskiej (<http://monitoringptakow.gios.gov.pl>). Do lokalnych wzrostów liczebności pustułki przyczynia się realizacja programu ochrony tego gatunku realizowanego przez Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody „Salamandra” (polegającego między innymi na montażu skrzynek lęgowych w krajobrazie rolniczym). Zasiedlanie skrzynek lęgowych i związany z tym wzrost liczebności pustułki obserwowano m.in. w dolinie Noteci (M. Maluśkiewicz, dane niepubl.). Także na badanej powierzchni zamontowanie skrzynek lęgowych w krajobrazie rolniczym było prawdopodobnie jedną z przyczyn wzrostu liczebności. Zanik lęgowych błotniaków łąkowych niekoniecznie musi być związany z trwałym negatywnym trendem, lecz może odzwierciedlać duże fluktuacje liczebności charakterystyczne dla tego gatunku (Neubauer et al. 2011). Spadek liczebności błotniaka stawowego zbieżny jest z danymi uzyskanymi na innych powierzchniach w Wielkopolsce (Śliwa 2000, Wylegała 2003, Wylegała et al. 2010) oraz danymi ogólnopolskimi (Sikora et al. 2007, <http://monitoringptakow.gios.gov.pl>). Zmniejszenie liczebności tego gatunku związane jest prawdopodobnie także z czynnikami działającymi lokalnie – zabudową terenów otwartych wykorzystywanych jako żerowiska oraz wysychaniem lub celową likwidacją niewielkich śródpolnych oczek wodnych.

Zaskakujący jest spadek liczebności myszołowa i kruka. Na wielu powierzchniach wykazywany był w ostatnich latach wzrost liczebności tych gatunków (Tomiałojć & Stawarczyk 2003, Sikora et al. 2007). Jednakże dane pochodzące z Monitoringu Pospolitych Ptaków Lęgowych wskazują na spadkowy trend liczebności myszołowa w ciągu ostatnich 10 lat. Między rokiem 2000 i 2010 liczebność tego gatunku w Polsce zmniejszyła się o 25% (<http://monitoringptakow.gios.gov.pl>), co dobrze koresponduje z danymi zebranymi na badanej powierzchni. Z pewnością nie bez znaczenia na liczebność ptaków szponiastych na badanej powierzchni mają zmiany środowiskowe, a zwłaszcza silne zwiększenie się powierzchni terenów zabudowanych.

Spadek liczebności kruka dotyczył w dużej mierze okolic wsi Objezierze i Ocieszyn, gdzie w latach 1999 i 2000 gniazdowało w dużym zagęszczeniu 8 par, a w roku 2010 zaledwie 2 pary (Wylegała 2002). W rejonie tym zlikwidowano przysmy obornika, na których wyrzucane były także martwe zwierzęta. Było to miejsce żerowania zarówno ptaków lęgowych, jak i stada ptaków nielęgowych (do 120 os.). Na całej badanej powierzchni podczas pobieżnych kontroli w latach 2007–2010 odnotowano cztery przypadki zastrzelenia dorosłych ptaków na gniazdach, w tym w jednym przypadku koło Ocieszyna. Zaobserwowany spadek liczebności kruka w skali całej badanej powierzchni najprawdopodobniej związany jest z wieloma czynnikami, w tym prześladowaniem tego gatunku, pogorszeniem bazy pokarmowej oraz postępującą urbanizacją.

Summary: Abundance changes of birds of prey Falconiformes and Common Raven *Corvus corax* on the Szamotuły Plain in 1999–2010. The aim of research was to compare abundance of birds of prey Falconiformes and Common Raven *Corvus corax* on the Szamotuły Plain in 1999–2000 and in 2010. The total number of pairs of birds of prey has dropped in successive research periods from 56–69 to 47–48 (–24%). The Montagu’s Harrier *Circus pygargus* has stopped nesting, whereas the White-tailed Eagle *Haliaeetus albicilla* has started. Also has been noted decrease in numbers of Common Buzzard *Buteo buteo* (–34%), Western Marsh Harrier *Circus aeruginosus* (–37%) and Common Raven *Corvus corax* (–33%). No evident abundance changes has been noted in case of 4 species and their abundance is generally very low (Northern Goshawk *Accipiter gentilis*, Eurasian Sparrowhawk *Accipiter nisus*, Red Kite *Milvus milvus*, Eurasian Hobby *Falco subbuteo*). The number of Common Kestrel *Falco tinnunculus* has risen from 1 to 7–8 pairs. Decline of the Common Buzzard, Western Marsh Harrier and Common Raven has probably been connected with

the increase in the built-up areas, the deterioration of the food resources and the shooting. The increase in abundance of the Common Kestrel is probably connected with populating the nest boxes. The nestling of the White-tailed Eagle is connected with the increase in number of this species in Poland.

Literatura

- Bednorz J., Kosiński Z. 1997. Rozmieszczenie, liczebność i produktywność ptaków drapieżnych i kruk *Corvus corax* w Wielkopolskim Parku Narodowym w latach 1992–1993. Not. Orn. 38: 27–41.
- Dąbrowski J. 1983 msc. Ptaki drapieżne okolic Skoków. Praca magisterska, Zakład Zoologii Ogólnej UAM w Poznaniu.
- Krzyśków T. 1990 msc. Ptaki drapieżne projektowanego Agroekologicznego Parku Krajobrazowego (Turew, Wielkopolska) w latach 1988–89. Praca magisterska, Zakład Biologii i Ekologii Ptaków UAM w Poznaniu.
- Lorek G. 1993. Liczebność ptaków drapieżnych oraz kruk *Corvus corax* w okolicach Ponieca (Wielkopolska). Przeg. Przyr. 4(2): 59–62.
- Maciorowski G. 2000 msc. Ekologia lęgowa ptaków drapieżnych (Jastrzębiowe Accipitiformes, Sokołowe Falconiformes) w Wielkopolsce Zachodniej. Rozprawa doktorska, Katedra Zoologii AR w Poznaniu.
- Maciorowski G., Mizera, Ilków M., Statuch T., Kujawa D. 2000. Awifauna Sierakowskiego Parku Krajobrazowego. W: Winięcki A. (red.). Awifauna parków krajobrazowych Wielkopolski. Wielkop. Prace Ornitol. 9: 39–68.
- Mizera T., Maciorowski G., Śliwa P. 1996. Wstępne wyniki inwentaryzacji lęgowych ptaków drapieżnych w Poznaniu w latach 1992–1997. W: Fauna miast. T. Barczak, P. Indykiewicz (red.). Wyd. ATR. Bydgoszcz.
- Neubauer G., Sikora A., Chodkiewicz T., Cenian Z., Chylarecki P., Archita B., Betleja J., Rohde Z., Wielocho M., Woźniak B., Zieliński P., Zielińska M. 2011. Monitoring populacji ptaków Polski w latach 2008–2009. Biul. Monitoringu Przyr. 8(1): 1–40.
- Południewski M. 1997 msc. Liczebność i ochrona ptaków drapieżnych *Accipitriformes* i *Falconiformes* w lasach okolic Dobiegniewa w latach 1992–1997. Praca magisterska, Katedra Zoologii AR w Poznaniu.
- Śliwa P. 2000 msc. Błotniak stawowy [*Circus aeruginosus* (Linneus 1789)] w okolicach Poznania w latach 1998–2000. Praca magisterska, Katedra Zoologii AR w Poznaniu.
- Śliwa P., Wylegała P., Kaczorowski P. 2000. Awifauna lęgowa Puszczy Zielonki ze szczególnym uwzględnieniem Parku Krajobrazowego Puszcza Zielonka. W: Winięcki A. (red.) Ptaki parków krajobrazowych Wielkopolski. Wielkop. Prace Ornitol. 9: 145–160.
- Tkacz Ł. 2006 msc. Gniazdowanie ptaków drapieżnych *Falconiformes* i kruk *Corvus corax* w Wielkopolskim Parku Narodowym. Praca magisterska, Zakł. Biol. i Ekol. Ptaków UAM w Poznaniu.
- Wylegała P. 2002. Liczebność i wybiórczość środowiskowa ptaków szponiastych *Falconiformes* oraz kruk *Corvus corax* w krajobrazie rolniczym Równiny Szamotulskiej w latach 1999–2000. Not. Orn. 43: 21–28.

Przemysław Wylegała

Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody „Salamandra”, ul. Stolarska 7/3, 60–788 Poznań
przemo@salamandra.org.pl

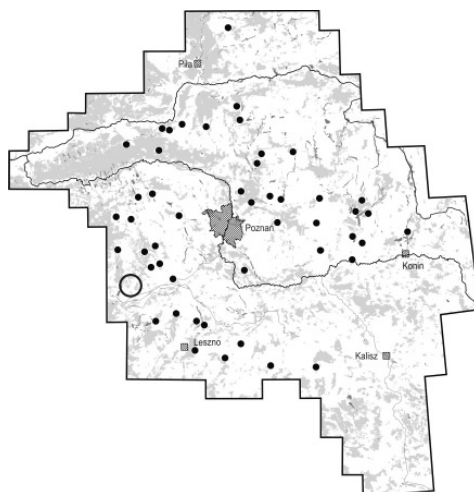
Pierwszy od dwudziestu lat nadrzewny lęg sokoła wędrownego *Falco peregrinus* w Polsce

Paweł Wieland

Sokół wędrowny *Falco peregrinus* jest gatunkiem kosmopolitycznym, występującym w 17 podgatunkach niemal na całym świecie (Mebis & Schmidt 2006). W Polsce największą

Fot. 1. Gniazdo kruka *Corvus corax* zajęte przez sokoła wędrownego *Falco peregrinus* (fot. Paweł Wieland) - The nest of the Common Raven *Corvus corax* taken by the Peregrine Falcon *Falco peregrinus*

Ryc. 1. Lokalizacja stanowisk nadrzewnego ekotypu sokoła wędrownego w Wielkopolsce w latach 1848–2010 (za Pielowski et al. 1992, Bednorz et al. 2000, Komisja Faunistyczna 2010). Duże koło dotyczy lęgu w roku 2010

Fig. 1. Localization of the arboreal ecotype posts of the Peregrine Falcon in Wielkopolska Region in 1848–2010 (according to Pielowski et al. 1992, Bednorz et al. 2000, Komisja Faunistyczna 2010). Big circle concerns the brood in 2010

po Warmii i Mazurach jego ostoją była Wielkopolska, a pierwsze informacje o lęgach gatunku pochodzą z roku 1848, kiedy sokół miał się gnieździć na Czaplich Wyspach na Jez. Kłosowskim. Ostatnie lęgi gatunku stwierdzano w czaplińcach w roku 1961 w Promnie k. Pobiedzisk, pod Wągrowcem i w leśnictwie Kąty pod Poznaniem (ryc. 1) (Bednorz et al. 2000). Od tego czasu przez długie lata nie stwierdzono w Wielkopolsce gniazdowania tego gatunku, mimo licznych obserwacji dających podstawy do takich przypuszczeń (np. Mizera & Sielicki 1995). Do rzadkości należą obserwacje osobników zimujących, które pochodzą przede wszystkim z populacji północnych (Wieland 2004). Fakt ten potwierdzają znajduwane, zrzucone zimą pióra. W lutym 1997 koło Wolsztyna obserwowano samca, w marcu samicę, a na przełomie lipca i sierpnia dwie pierwszoroczne samice. Rok później w tym samym rejonie obserwowano dwa sokoły. Polującą na ważki *Odonata* dorosłą samicę obserwowałem 7.05.2002 nad Jez. Berzyńskim k. Wolsztyna, sokół przepędzany przez kobyzy *Falco subbuteo* poleciał w stronę lasu. Następne obserwacje z tego rejonu pochodzą z 29.08.2003, kiedy obserwowano polującego na czajkę *Vanellus vanellus* młodego samca (Trommer & Wieland 2003). W roku 2011 w Polsce stwierdzono 9 lęgów sokołów wędrownych (dane Stowarzyszenia „Sokół”), a szacunkowa wielkość populacji lęgowej w Polsce nie przekraczała 15 par. Obecnie sokoły gniazdują w Warszawie, Płocku, Włocławku, Gryfnie, Szczecinie, Policach i Głogowie (na budowłach) oraz w górach: w Pieninach, na terenie Tatrzańskiego Parku Narodowego (3 pary) i w Sudetach (2 pary). Mimo licznych obserwacji z terenu całego kraju, od załamania liczebności populacji spowodowanego „syndromem pestycydów”, czyli oddziaływaniem DDT i pochodnych m. in. na ptaki szponiaste (Ratcliffe 1993), lęgi nadrzewne

stwierdzono w Polsce tylko dwa razy: w 1980 w Tatrach (Cichocki 1986), gdzie sokoły wyprodukowały jednego młodego w gnieździe kruką *Corvus corax* na drzewie, oraz w roku 1990 na Mazurach w kolonii kormorana *Phalacrocorax carbo* (Komisja Faunistyczna 1993). Był to ostatni znany przypadek nadrzewnego lęgu gatunku w Europie Środkowej. Od tego czasu brak było informacji potwierdzających nadrzewne lęgi sokoła wędrownego w Polsce.

W swoich długoletnich poszukiwaniach gniazda sokoła w lesie, opierałem się przede wszystkim na obserwacjach przeprowadzonych w Niemczech (np. Wieland & Trommer 1998), gdzie dzięki akcjom reintrodukcji przeprowadzanym m. in. przez sokolników udało się utworzyć samodzielną populację nadrzewną, liczącą w roku 2010 ponad 30 par lęgowych (cała populacja niemiecka liczy ponad 1000 par). Ponadto analizując niemiecką literaturę (np. Kirmse 1987, 2000, 2001a, b, Kleinstäuber & Kirmse 2001), kierowałem się następującymi przesłankami: (1) – wytypowanie kompleksu leśnego, np. wielohektarowe monokultury sosnowe, w których sokół gnieździ się najchętniej. Ponadto jego położenie – nie na granicy las–pole, gdyż sokół ten zajmuje gniazda tylko wewnątrz kompleksu leśnego, (2) – lokalizacja wszystkich starodrzewów (wewnątrz kompleksu leśnego) sąsiadujących bezpośrednio z uprawami leśnymi, (3) – przejście granicą starodrzewu w poszukiwaniu gniazd kruką, myszołowa *Buteo buteo* i kań *Milvus sp.*

Postępując w ten sposób, w dniu 2.04.2010 bezpośrednio na skraju starodrzewu sosnowego znalazłem gniazdo kruką (fot. 1), pod którym w ściółce leżały obrączki po gołębiach pocztowych, z których jedna pochodziła z roku 2009. Potwierdzeniem faktu bytowania (najprawdopodobniej gniazdowania) w tym miejscu sokoła wędrownego było znalezienie dwóch piór dorosłego osobnika w odległości kilku metrów od drzewa. Dodatkowo w odległości kilkunastu metrów od drzewa z gniazdem, na ziemi znalazłem oskuby po gołębiach domowych i ich kości. To przełomowe we współczesnej historii sokoła wędrownego znalezisko, połączyłem z obserwacją z 10.07.2009, kiedy w odległości ok. 1 km od znalezionej gniazda, obserwowałem dorosłego samca, który wzbił się z kępy sosen w powietrze i polował na gołębie domowe. Pikowania, charakterystyczne dla tego gatunku, odbywały się z wysokości ok. 150 m, dwa z nich zakończyły się niepowodzeniem. Sokół ponownie wzbił się w powietrze i po wykonaniu trzeciego ataku zniknął mi z pola widzenia. Łącząc te dwa fakty, tj. opisaną obserwację i znalezienie w następnym roku starego gniazda, można z dużym prawdopodobieństwem założyć, że obserwowany przeze mnie samiec gniazdował w gnieździe kruką. Ponadto 23.05.2010 w odległości ok. 600 m od tego gniazda, znalazłem kolejne ślady obecności sokoła. Wzdłuż starodrzewu sosnowego, pod kilkoma sosnami znalazłem (pochodzące z roku 2009) obrączki po gołębiach pocztowych i oskuby po nich. W pobliskiej grupie sosen znalazłem oprócz obrączek, wyplawkę z obrączką i dwa pióra dorosłego sokoła wędrownego: lotkę pierwszorzędową i pióro okrywowe. Wszystkie wyżej opisane obserwacje zgłosiłem Komisji Faunistycznej. Orzeczenie nr 11435 brzmi: „Oznaczenie gatunku prawidłowe. Gniazdowanie niepewne”. Komentarz Komisji z dnia 25.11.2010 do orzeczenia brzmi następująco: „Podane fakty świadczą jedynie o obecności w rewirze sokoła, który gniazdo kruką mógł traktować jako miejsce konsumpcji zdobyczy, nie ma natomiast dowodu, że tam gniazdował”.

Pierwszą obserwacją ptaków w roku 2010 było stwierdzenie dorosłej samicy, którą obserwowałem 11.02, jak leciała nisko nad lasem w kierunku pobliskiej wioski (prawdopodobnie polowała na gołębie domowe). Następnie w ciągu roku 6 razy obserwowałem w tym samym kompleksie dorosłego samca sokoła. Jednak dopiero obserwacja młodocianej samicy potwierdziła, że sokoły wędrowne tu gniazdowały. Orzeczenie nr 11436 Komisji Faunistycznej: „Gniazdowanie pewne” potwierdziło pierwszy od

dwudziestu lat nadrzewny lęg tego gatunku w Polsce. W roku 2011 także obserwowałem w tym samym miejscu sokoły: 5.06 na skraju kompleksu leśnego sąsiadującego z polami, obserwowałem w locie dorosłą samicę (w obu skrzydłach widoczne były luki po brakujących lotkach). Natomiast w samym centrum kompleksu leśnego 17.08 widziałem dorosłego samca sokoła, przelatującego na zrębie między kępami starodrzewu sosnowego. Oprócz tego jeden raz widziałem lecącą na dużej wysokości nad lasem samicę (młodocianą?).

Na czym polega fenomen nadrzewnego lęgu sokoła wędrownego? Nadrzewna populacja sokoła wędrownego występuje na świecie w trzech izolowanych obszarach: (1) – w lesistych i pozbawionych gór nizinach od Holandii do Białorusi; w przeszłości była to największa nadrzewna populacja licząca ponad 1000 par lęgowych, (2) – w południowo-wschodniej Australii, z populacją liczącą ok. 500 par, przystępującą do lęgów w gniazdach na drzewach i w dziuplach, (3) – na wyspach Kolumbii Brytyjskiej (Kanada) z nieliczną, liczącą ok. 30 par populacją (Kirmse 2001a).

W innych miejscach na świecie do lęgów nadrzewnych sokołów dochodzi sporadycznie i mają one charakter spontanicznego dostosowania się do oferowanej, przez zasiedlane środowisko oferty platform gniazdowych. Przykładowo, w Afryce do roku 2001 znano tylko dwa przypadki nadrzewnego lęgu sokoła wędrownego. Dla porównania 50% występującej tam populacji raroga górskiego *Falco biarmicus* gnieździ się na drzewach (Brown et al. w Kirmse 2001a). Długoletnie obrączkowania w Niemczech dzikich i wypuszczanych w ramach restytucji gatunku osobników, pozwoliło na opracowanie tezy, w myśl której do lęgu nadrzewnego mogą przystąpić wyłącznie osobniki urodzone na drzewie. Kirmse (2001a) pisał: „Nadrzewny lęg sokoła wędrownego opiera się nie na wrodzonej dyspozycji, lecz na indywidualnym doświadczeniu zdobytym w wieku pisklęcym. Zjawisku temu odpowiada wdrukowanie (imprinting). Jednak wrodzona skłonność do lęgów naskalnych nie zostaje zablokowana, a tylko uzupełniona. Tak więc wdrukowane na lęg nadrzewny sokoły mogą przystępować do lęgu także na skałach czy budynkach, w zależności od warunków siedliska, w jakim się w przyszłości osiedlą. Jednak tylko bezpośrednie potomstwo sokołów gniazdujących na drzewach może na podstawie swego wdrukowania przystąpić do lęgów nadrzewnych. Powstaje w ten sposób sokół „nadrzewny”, który przystępując do lęgu np. na budynku, wraz ze swoim potomstwem staje się ponownie sokołem „naskalnym”.

Lęg nadrzewny jest więc wdrukowaną predyspozycją do gniazdowania na drzewach, wdrukowaniem nie tyle na platformę gniazdową (np. lęg w gnieździe kruka na skale), ale na środowisko w którym ta platforma się znajduje. Założyć można, że nadrzewny lęg u sokoła wędrownego powstał jako modyfikacja lęgu naziemnego, wskutek cofania się tundry i pojawiania roślin drzewiastych w okresie ustępowania zlodowaceń. Z braku umiejętności budowania własnych gniazd, sokoły zaczęły zajmować gniazda innych gatunków ptaków. Przed rozpoczęciem programu restytucji gatunku, a co z tym się wiąże – brakiem informacji powrotnych o zaobrączkowanych osobnikach, niektórzy autorzy nie uznawali nadrzewnych lęgów sokoła za coś wyjątkowego. Np. Makatsch (w Kirmse 1987) twierdził, że „przy braku odpowiednich ścian skalnych sokół wędrowny gnieździ się na drzewach”. Jednak wiadomo, że to twierdzenie nie pokrywa się z prawdą – na obszarze występowania populacji naskalnej, mimo istnienia zadrzewionych, pozbawionych skał terenów, nie stwierdzono lęgu nadrzewnego. Wyjątek stanowi stwierdzenie przez Cichockiego (1986) lęgu na drzewie w terenie górskim.

Z kolei Fischer (1967) wątpił, czy obecne obszary występowania populacji nadrzewnej zawsze były zajmowane przez ten ekotyp. Twierdził natomiast, że dopiero wraz z przeredzeniem lasów i dominacją sosny obszary te zostały zasiedlone, co wiązało się z przestawieniem

się sokołów na gniazda nadrzewne. Autor ten przypuszczał również, że sokoły początkowo gnieździły się na drzewach tylko w czaplińcach i gniazdach orłów (bielików?), co z kolei wiązało się z ograniczeniem w występowaniu do środowisk nadwodnych. Baumgart (w Kirmse 1987) uważa, że las pełni dla sokołów w okresie lęgowym „łowicko korzystną” funkcję, gniazdo musi być na tyle oddalone od brzegu lasu, aby sokół „zdążył” upolować przelatujące nad lasem ptaki. Z pewnością chodzi tu przede wszystkim o gołębie domowe, które ratunku przed atakiem sokoła szukają nie w koronach drzew, ale w ucieczce. Kirmse (1987) rozwinął dalej to twierdzenie, słusznie przypisując środowisku leśnemu duży wpływ na efektywność polowania sokołów, właśnie z uwagi na przelatujące nad nim ptaki (np. czajki, mewy i kaczki), które nie szukają schronienia w lesie, lecz uciekają przed sokołem na otwarte tereny.

Wielkopolska jest historyczną ostoją nadrzewnych sokołów wędrownych. Należy zatem objąć stałą obserwacją przede wszystkim czaplińce, których aktualny stan przedstawili Wylegała et al. (2011). Szczególnie Jez. Kłosowskie, zasiedlane w przeszłości często przez te sokoły, powinno zostać objęte systematyczną kontrolą.

Gniazda bielika, w moim przekonaniu, są mało atrakcyjne dla sokołów – są zbyt duże, a wysiadująca samica po wygrzebaniu dołka nie widzi praktycznie w ogóle otoczenia gniazda. O wiele częściej zajmowane są gniazda i platformy budowane dla rybołowa *Pandion haliaetus* – głównie z powodu ich lokalizacji w samym szczycie korony, co wiąże się ze swobodnym dolotem do gniazda. W północnych i wschodnich Niemczech, mimo stabilnej populacji bielika, jego gniazda nie są zajmowane przez sokoły (ponad 30 par), bardziej atrakcyjne dla nich wydają się gniazda kruka, myszołowa i kań, czy też instalowane kosze (ratanowe lub wiklinowe), a także wspomniane gniazda i platformy dla rybołowa (Wieland 2008). W rejonie gdzie stwierdziłem parę sokołów, zainstalowałem dwa takie kosze, które być może w przyszłości zostaną przez nie zajęte.

Summary: First record of arboreal nesting by Peregrine Falcon *Falco peregrinus* in Poland in the last twenty years. The Peregrine Falcon *Falco peregrinus* is a cosmopolitan species that used to occur in Poland most numerously in the regions of Warmia, Mazury and Wielkopolska. The national population was represented most numerously by the tree-nesting ecotype, which occurs in three isolated breeding areas throughout the world. Since the population collapse, caused by the use of DDT and its derivatives, the cases of nesting in trees have been recorded only twice in Poland. Owing to the reintroduction carried out by falconers, this species breeds currently in a few cities and in the mountains. In 2010, the first breeding of Peregrine Falcon in an arboreal nest was recorded in Poland.

Literatura

- Bednorz J., Kupczyk M., Kuźniak S., Winięcki A. 2000. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań. 172–173.
- Cichocki W. 1986. Niektóre gatunki lęgowych ptaków w Tatrzańskim Parku Narodowym. Parki Nar. i Rez. Przyr. 7(1): 57–62.
- Fischer W. 1967. Der Wanderfalk. Franckh'sche Verlagshandlung Stuttgart, Kosmos-Verlag.
- Kirmse W. 1987. Zur Habitatstruktur und brutökologischen Traditionsbildung bei Baumbrütenden Wanderfalken *Falco peregrinus* Tunstall. Populationsökologie Greifvogel–u. Eulenarten 1: 99–110.
- Kirmse W. 2000. Erfolgskontrolle der beiden Wanderfalken–Wiedereinbürgerungsprojekte des Arbeitskreises Wanderfalkenschutz (AWS) e. V. – Überlebensrate, Dispersion, Bestandsentwicklung. Populationsökologie Greifvogel – und Eulenarten 4: 333–339.
- Kirmse W. 2001a. Wiedereinbürgerung baumbrütender Wanderfalken (*Falco peregrinus*) in Mitteleuropa. Z. Jagdwiss. 47: 165–177.
- Kirmse W. 2001b. Welchem Nistplatzschema entsprechen Gittermasten bei verschiedenen Greifvogelarten, speziell bei Falken, und wie wirken sie sich auf deren Verbreitung aus? Acta Ornithoecol. 4(2–4): 397–404.

- Kleinstäuber G., Kirmse W. 2001. Das Aussterben und die Wiederkehr des Wanderfalken (*Falco peregrinus*) im Osten Deutschlands. Beiträge zur Jagd – und Wildforschung 26: 381–398.
- Komisja Faunistyczna. 1993. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1991. Raport nr 8. Not. Orn. 34: 347–358.
- Mebs T., Schmidt D. 2006. Die Greifvögel Europas, Nordafrikas und Vorderasiens. Biologie, Kennzeichen, Bestände. Franckh–Kosmos Verlags GmbH&Co. KG, Stuttgart.
- Mizera T., Sielicki J. 1995. The Peregrine Falcon *Falco peregrinus* in Poland – its situation and perspectives for reinstatement. Acta Ornithol. 30: 48–52.
- Pielowski Z., Głowaciński Z., Profus P. 1992. Sokół wędrowny *Falco peregrinus*. W: Polska Czerwona Księga Zwierząt, Głowaciński Z. (red). Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa: 142–145.
- Ratcliffe D. 1993. The Peregrine Falcon. Second edition. T&AD Poyser Ltd, London.
- Saar Ch., Trommer G., Hammer W. 1982. Bericht über ein Artenschutzprogramm – Methoden, Ziele und Erfolge. Deutscher Falkenorden e. V. Bonn.
- Trommer G., Wieland P. 2003. Sokół wędrowny w Polsce. Wymarcie i odrodzenie gatunku. Leszno.
- Wieland P., Trommer G. 1998. Przy gnieździe sokoła wędrownego. Myślistwo ptasze. Włocławek, ss. 29–31.
- Wieland P. 2004. Zimowe obserwacje sokoła wędrownego *Falco peregrinus* w zachodniej Wielkopolsce. Przegl. Przyn. 15(1–2): 143–146.
- Wieland P. 2008. Sokół wędrowny w lasach. Las Polski 10: 16–17.
- Wylegała P., Batycki A., Mizera T. 2011. Liczebność i rozmieszczenie stanowisk lęgowych czapli siwej *Ardea cinerea* w Wielkopolsce w latach 2006–2010. Ornithol. Pol. 52: 75–85.

Paweł Wieland

Nowy Jaromierz 10, 66–120 Kargowa
pawelwieland@wp.pl

Zmiany liczebności lęgowych gatunków ptaków w obszarze Natura 2000 Jezioro Zgierzynieckie

Przemysław Wylegała, Adriana Bogdanowska

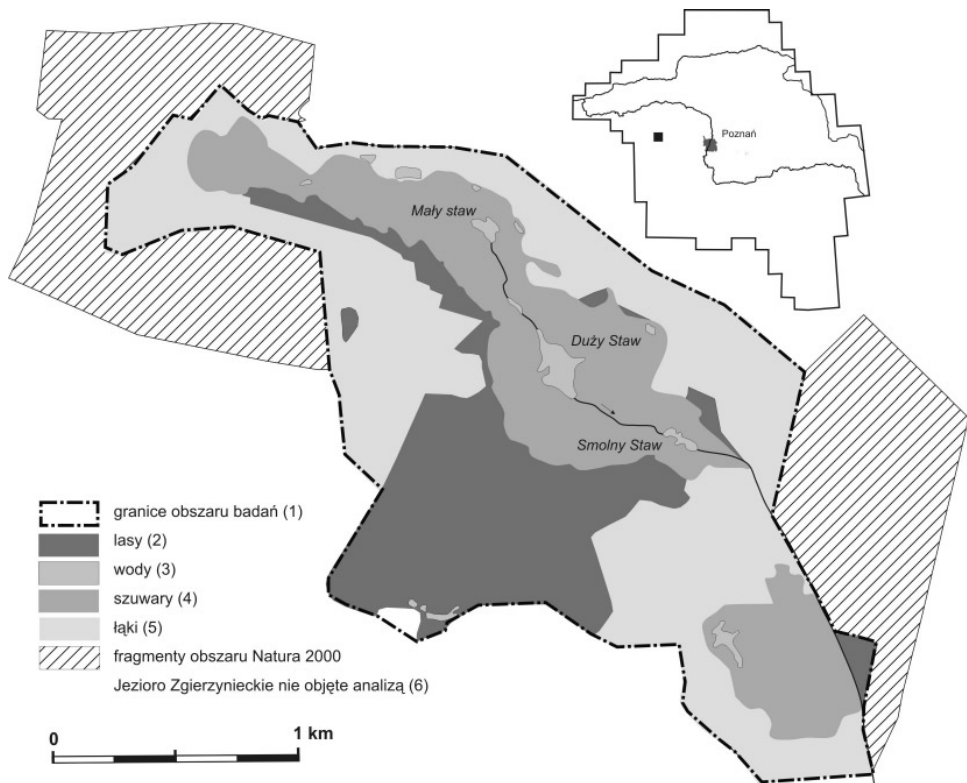
Jeziro Zgierzynieckie jest zbiornikiem wodnym będącym w końcowym etapie procesu łądowienia (Bereszyński & Ogrodowczyk 1995). Samo jezioro, wraz z przylegającymi do niego fragmentami łąk, objęte jest ochroną rezerwatową („Rezerwat im Bolesława Papi na Jeziorze Zgierzynieckim”). Graniczący z jeziorem od strony południowo-zachodniej las liściasty podlega ochronie jako rezerwat „Wielki Las”. Cały obszar został także włączony do sieci Natura 2000, jako OSO Jezioro Zgierzynieckie i SOO Ostoja Zgierzyniecka (Wylegała et al. 2006). W ostatnich latach, głównie na skutek obniżenia poziomu wód w niecce jeziora, obserwuje się spadek liczebności wielu gatunków ptaków (Wylegała & Bogdanowska 2009). Celem niniejszej pracy jest przedstawienie zmian w ugrupowaniu ptaków lęgowych niecki Jez. Zgierzynieckiego w ciągu ostatnich dwudziestu lat oraz próba oceny ich przyczyn.

Obszar badań obejmował większość obszaru Natura 2000 Jezioro Zgierzynieckie – pominięto mało atrakcyjne dla ptaków fragmenty wielkopowierzchniowych pól uprawnych o powierzchni 425 ha (całkowita powierzchnia OSO – 552,8 ha) (ryc. 1). Obszar badań obejmował nieckę dawnego jeziora, obecnie w większości zajęta przez zbiorowiska szuwarowe oraz otaczające ją łąki, a także lasy lęgowe i grądowe. Dokładny opis badanego obszaru można znaleźć we wcześniejszych opracowaniach (Bereszyński & Ogrodowczyk 1995, Wylegała & Bogdanowska 2009).

Tabela 1. Liczebność wybranych gatunków ptaków na Jeziorze Zgierzynieckim w trzech okresach badań (+ - gatunek lęgowy lecz brak jest danych dotyczących liczebności, □ - wzrost liczebności, ▢ - spadek liczebności, ◻ - brak kierunkowych zmian liczebności)

Table 1. Abundance of the selected bird species on the Zgierzynieckie Lake in the three research periods (+ - breeding species with no data concerning abundance, ↑ - increase in abundance, ↓ - decline, ↔ - no directional changes). (1) - species, (2) - number of the breeding pairs, (3) - direction of the abundance changes

L.p.	Gatunek (1)	Liczba par lęgowych (2)			Kierunek zmian liczebności (3)
		1992-1995	2005-2006	2011	
1	<i>Cygnus olor</i>	1-3	2	2	□
2	<i>Anser anser</i>	30	16-18	3	□
3	<i>Anas strepera</i>	+	2-3	1	□
4	<i>Anas crecca</i>	+	1	0	□
5	<i>Anas querquedula</i>	+	4	1	□
6	<i>Anas clypeata</i>	+	2	2	□
7	<i>Aythya fuligula</i>	+	2	0	□
8	<i>Aythya ferina</i>	+	2	0	□
9	<i>Tachybaptus ruficollis</i>	3-10	3	1	□
10	<i>Podiceps cristatus</i>	1-2	0	0	□
11	<i>Podiceps grisegena</i>	3	0	0	□
12	<i>Podiceps nigricollis</i>	5-8	0	0	□
13	<i>Botaurus stellaris</i>	3	4	2	□
14	<i>Milvus milvus</i>	0	1	1	□
15	<i>Circus aeruginosus</i>	5	4	3	□
16	<i>Rallus aquaticus</i>	5	16-17	13	□
17	<i>Porzana porzana</i>	0-1	0	1	□
18	<i>Porzana parva</i>	+	1	0	□
19	<i>Gallinula chloropus</i>	+	5-6	2	□
20	<i>Fulica atra</i>	+	13-14	4	□
21	<i>Grus grus</i>	3	3-4	8	□
22	<i>Charadrius dubius</i>	0-1	2	0	□
23	<i>Vanellus vanellus</i>	3	4-5	8	□
24	<i>Tringa ochropus</i>	0	1	0	□
25	<i>Gallinago gallinago</i>	2	1-2	3	□
26	<i>Chroicocephalus ridibundus</i>	200-400	2-3	0	□
27	<i>Chlidonias niger</i>	+	16-18	0	□
28	<i>Picus viridis</i>	+	2	3	□
29	<i>Dryocopus martius</i>	4	2	2	□
30	<i>Dendrocopos medius</i>	2	4	5	□
31	<i>Ficedula parva</i>	0	0	1	□
32	<i>Luscinia svecica</i>	2-3	5	9	□
33	<i>Locustella naevia</i>	11	11-12	5	□
34	<i>Locustella fluviatilis</i>	+	3	1	□
35	<i>Locustella luscinioides</i>	7	14-15	8	□
36	<i>Acrocephalus arundinaceus</i>	4-14	7	4	□
37	<i>Panurus biarmicus</i>	3-4	4	1	□
38	<i>Lanius collurio</i>	2	3	3	□
39	<i>Carpodacus erythrinus</i>	+	1	1	□

Ryc. 1. Obszar badań

Fig. 1. Research area. (1) – research area borders, (2) – forests, (3) – water, (4) – reeds, (5) – meadows, (6) – fragments of the Natura 2000 Jezioro Zgierzynieckie area excluded from the analysis

Materiały przedstawione w niniejszej pracy pochodzą z trzech źródeł – opublikowanych wyników badań przeprowadzonych na tym terenie w latach 1989–1995 (Bereżyński & Ogrodowczyk 1995) i w latach 2005–2008 (Wylegała & Bogdanowska 2009), a także inwentaryzacji wybranych lęgowych gatunków ptaków wykonanych przez zespół autorski w 2011 roku. Ostatecznie przeanalizowano zmiany liczebności 39 gatunków ptaków, dla których istnieją wystarczająco dobre dane porównawcze (tab. 1).

W latach 2005–2008 oraz w roku 2011 stosowano zbliżoną metodykę badań polegającą na wykonaniu 4–6 kontroli poszczególnych fragmentów badanego obszaru i nanszeniu obserwacji na ortofotomapy w skali 1: 10 000 (Wylegała & Bogdanowska 2009). W roku 2011 na kontrole terenowe przeznaczono 19 osobodni. W obu okresach dla zwiększenia wykrywalności dzięciołów *Piciformes*, chrzącieli *Rallidae* oraz perkozka *Tachybaptus ruficollis* stosowano stymulację głosową.

Wyniki inwentaryzacji prowadzonych nad Jez. Zgierzynieckim w latach 1989–2011 wskazują na istotne, negatywne zmiany w zgrupowaniach ptaków lęgowych tego obszaru. Spośród 39 analizowanych gatunków, w latach 1989–1995 odnotowano 36 gatunków, w latach 2005–2008 – 33 gatunki, a w roku 2011 – 28 gatunków (tab. 1). Oprócz zmniejszenia liczby gatunków gniazdujących na badanym obszarze obserwuje się także postępujący spadek ich liczebności. Negatywne trendy liczebności zaobserwowano u 16 gatunków, w przypadku 19 nie odnotowano wyraźnych, kierunkowych zmian liczebności, a w przypadku 5 zaobserwowano wzrost liczebności. Łączna liczebność par 39 analizowanych gatunków między latami 2005–2008 a rokiem 2011 spadła ze 162–174 do 98 (– 41%).

Zaprzestanie gniazdowania lub silny spadek liczebności dotyczy przede wszystkim gatunków wodnych oraz związanych z szuwarami (perkozek, perkoz dwuczuby *Podiceps cristatus*, perkoz rdzawoszyi *P. grisegena*, zausznik *P. nigricollis*, głowienka *Aythya ferina*, czernica *A. fuligula*, gęgawa *Anser anser*, błotniak stawowy *Circus aeruginosus*, łyska *Fulica atra*, kokoszka *Gallinula chloropus*, śmieszka *Chroicocephalus ridibundus*, rybitwa czarna *Chlidonias niger*). W przypadku gęgawy, spadek liczebności na Jeziorze Zgierzynieckim nie koresponduje z trendem ogólnopolskim (Sikora et al. 2007).

Stwierdzone zmiany powodowane są postępującym pogarszaniem się jakości siedlisk ptaków w obszarze Natura 2000 (Wylegała & Bogdanowska 2009). Najważniejszym czynnikiem odpowiedzialnym za taki stan jest postępujący spadek poziomu wód w niecce Jez. Zgierzynieckiego (efekt zniszczenia zastawki na Mogilnicy, prac melioracyjnych na tym cieku oraz obniżania poziomu wód gruntowych w skali całego regionu). Następstwem tego jest zmniejszenie powierzchni porośniętej roślinnością wodną i błotną na rzecz zbiorowisk lądowych, a także wzrost penetracji obszaru przez drapieżniki czworonożne - lisa *Vulpes vulpes*, jenota *Nyctereutes procyonoides*, norkę amerykańską *Mustela vison* oraz dziką *Sus scrofa*. Ważnym negatywnym czynnikiem jest także zaniechanie gospodarowania na części łąk, które niegdyś stanowiły kluczowe żerowiska gęgaw oraz lęgowiska ptaków siewkowych (łąki przylegające do jeziora od strony północno-wschodniej) (Wylegała & Bogdanowska 2009). Odnotowany wzrost liczby gniazdujących ptaków dotyczy gatunków, które wykazują wzrost liczebności w skali ogólnopolskiej, jak to mam miejsce w przypadku żurawia *Grus grus* oraz w ostatnich latach także podróżniczka *Luscinia svecica* (Sikora et al. 2007, P. Wylegała, dane niepubl.). Na uwagę zasługuje wysokie zagęszczenie żurawia, wynoszące 1,9 pary/km². Starzenie się drzewostanów w rezerwacie „Wielki Las” mogło być jedną z przyczyn wzrostu liczebności dzięcioła średniego *Dendrocopos medius* oraz pojawieniem się lęgowej muchołówki małej *Ficedula parva*. W przypadku tego pierwszego gatunku wzrost liczby wykrytych terytoriów może wynikać także z zastosowania stymulacji głosowej. Wzrost liczebności czajki *Vanellus vanellus* w roku 2011 spowodowany był najprawdopodobniej bardzo korzystnymi warunkami wodnymi. Łąki położone na południe od rezerwatu „Wielki Las” były zalane lub podtopione aż do czerwca.

Mimo negatywnych zmian w zgrupowaniu ptaków lęgowych Jeziora Zgierzynieckiego, nadal pełni ono istotną rolę dla niektórych gatunków. Podsumowując, można stwierdzić, że w skali Wielkopolski obszar ten jest ważnym lęgowiskiem takich gatunków jak bąk *Botaurus stellaris*, błotniak stawowy, żuraw, zielonka *Porzana parva* i wodnik *Rallus aquaticus*. W skali Polski obszar pełni istotną rolę dla podróżniczka.

Część badań terenowych prowadzonych w roku 2011 finansowana była przez Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej na zlecenie Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska.

Summary: Abundance changes of breeding bird species in the area Natura 2000 Jezioro Zgierzynieckie. The aim of the research was to compare the breeding avifauna of the Zgierzynieckie Lake and its closest surroundings in 1989-1995, 2005-2008 and 2011. Significant changes in the clusters of breeding birds from this area have been noted. Out of 39 analysed species in 1989-1995 has been noted 37 species, in 2005-2008 34 species and in 2011 only 29 species. Negative trends in abundance have been observed in 16 species, in case of

19 species no significant directional changes in number have been noted and in 5 cases there has been an increase. Decline concerns mainly water birds associated with the open water surface. Total number of pairs of 39 analysed species dropped between years 2005-2008 and 2011 from 162-174 to 98 (-41%). Probably the main reasons of changes in the avifauna are decrease in water level, abandonment of meadows neighbouring the lake and the increase of four-legged predator pressure (Red fox *Vulpes vulpes*, Raccoon dog *Nyctereutes procyonoides*, American mink *Mustela vison* and Wild boar *Sus scrofa*).

Literatura

- Bereszyński A., Ogródowczyk T. 1995. Rezerwat im. Bolesława Papięgo na Jeziorze Zgierzynieckim. Wydawnictwo AR, Poznań.
- Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.). 2007. Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Wylegała P., Janyszek S., Kepel A., Dzieciółowski R. 2006. Ostoje przyrody o znaczeniu europejskim w Wielkopolsce. Wyd. PTO „Salamandra”, Poznań.
- Wylegała P., Bogdanowska A. 2009. Awifauna lęgowa projektowanego rezerwatu przyrody „Zgierzynieckie Uroczysko” – stan aktualny i zmiany liczebności. Przegł. Przyr. 20(1-2): 3-11.
- Wylegała P., Bogdanowska A. 2010. Jezioro Zgierzynieckie. W: Wilk T., Jujka M., Krogulec J., Chylarecki P. (red.). Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce. OTOP, Marki.

Przemysław Wylegała, Adriana Bogdanowska

Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody „Salamandra”, ul. Stolarska 7/3, 60–788 Poznań
przemo@salamandra.org.pl, ada@salamandra.org.pl

Pierwsze stwierdzenie lęgu łączaka *Tringa glareola* w Wielkopolsce

Janusz Ratajczak, Grzegorz Lorek, Janusz Stępniewski, Stanisław Kuźniak

Dnia 26.05.2010 na rozlewiskach w dolinie Rowu Polskiego w pow. leszczyńskim obserwowano dwie tokujące pary łączaków. Dwa ptaki w odległości ok. 200 m od siebie wykonywały loty tokowe wydając głosy godowe, odpowiadał im inny osobnik na rozlewisku (G. Lorek). Następnie 29.05.2010 w tym samym miejscu obserwowano dwa tokujące, silnie zaniepokojone i broniące terytorium łączaki, a silnie zaniepokojony ptak bez przerwy wydawał głosy zaniepokojenia. Jego agresywność wzrastała w miarę zbliżania się obserwatora. W pewnym momencie brodziec odleciał kilka metrów i wylądował w płytkiej wodzie, gdzie biegał w różne strony, stale niepokojąc się zwracał się w stronę obserwatora i wykonywał ukłony. Pojawił się tam również drugi ptak, zachowujący się identycznie. Brodźce zachowywały się agresywnie względem gniazdującej nieopodal pary siewczek rzecznych *Charadrius dubius* (J. Ratajczak, J. Stępniewski). Podobnie zachowującą się parę łączaków, obserwowano ponownie 19.06, 3 i 9.07.2010 (J. Ratajczak). Niestety przeszukiwanie miejsca obserwacji nie przyniosło rezultatu w postaci odnalezienia gniazda lub piskląt. Mimo to Komisja Faunistyczna uznała poczynione obserwacje za dowód pewnego gniazdowania. Warto jeszcze zaznaczyć, że dwaj obserwatorzy (G. Lorek, J. Stępniewski), podobnie zachowujące się łączaki obserwowali na lęgowiskach w Skandynawii. Jest to pierwsze pewne stwierdzenie gniazdowania tego gatunku w Wielkopolsce (Bednorz et al. 2000).

Gatunek ten gnieździ się w północnej Eurazji na torfowiskach i rozległych bagnach oraz w dolinach rzecznych. Europejski areal lęgowy tego gatunku obejmuje kraje skandynawskie, sięgając na południu do północnej Ukrainy i Białorusi oraz południowych wybrzeży Bałtyku. Liczebność populacji europejskiej jest oceniana na 3 mln osobników (Väisänen 1997).

W wieku 19. łączak był w Polsce gatunkiem dość rozpowszechnionym, gniazdując głównie na Podlasiu, Mazowszu i Lubelszczyźnie. W wieku 20. odnotowano wyraźny spadek liczebności i ubywanie stanowisk lęgowych, chociaż na północy Polski zachowało się jeszcze kilkanaście miejsc lęgowych. Pod koniec ubiegłego stulecia jedyne jego krajowe stanowisko lęgowe znajdowało się na Bielawskich Błotach, gdzie w połowie lat 1980. gniazdowało 8-10 par, w latach 1995-1998 - 3-5 par, a w latach 1999-2006 stwierdzono tylko dwa pewne lęgi, ostatni w roku 2006 (Tomiałojć & Stawarczyk 2003, Sikora 2004, Sikora & Półtorak 2007). Ponownie lęgi pojedynczych par wykryto w latach 2008-2011 w dwóch miejscach na Podlasiu oraz na Śląsku i Pomorzu (Tumiel & Grygoruk 2009, Komisja Faunistyczna 2010, www.komisjafaunistyczna.pl).

W Wielkopolsce spośród szeregu stwierdzeń łączaków w porze lęgowej na uwagę zasługują obserwacja dwóch przypuszczalnie tych samych ptaków 22.04, 30.05 i 12.06.1992 na bagnie pod Piłą, a także obserwacja tokującej i zaniepokojonej pary 22.05 i 2.06.1992 w dolinie środkowej Warty. Później ptaków już nie obserwowano i gniazdowania nie udało się potwierdzić (Bednorz et al. 2000, Krupa & Winięcki 2000). Tokującą parę łączaków odnotowano również w dniach 15 i 18.05.2011 na podtopionych łąkach przy Jez. Zgierzynieckim. Kolejne kontrole na tym terenie nie wykazały już obecności tych ptaków (P. Wylegała, A. Bogdanowska, dane niepubl.).

Gniazdowanie tego gatunku w dolinie Rowu Polskiego w roku 2010 miało niewątpliwie związek z korzystnymi warunkami hydrologicznymi, kiedy to w wyniku wiosennych roztopów znaczne obszary łąk w dolinie znalazły się pod wodą, a wysoki poziom wody utrzymał się przez cały sezon lęgowy wskutek utrudnionego odpływu i długotrwałych, intensywnych opadów wiosennych.

Summary: The first breeding record of Wood Sandpiper *Tringa glareola* in Wielkopolska. In 2010, on the floodplain of the Rów Polski River valley in the Leszno district, breeding of a single pair of Wood Sandpiper was noted (Kuźniak & Ratajczak 2011). This was the first breeding record of this species in Wielkopolska.

Literatura

- Bednorz J., Kupczyk M., Kuźniak S., Winięcki A. 2000. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Komisja Faunistyczna 2010. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2009. Raport nr 26. Ornis Pol. 51: 117-148.
- Krupa A., Winięcki A. 2000. Awifauna Nadwarciańskiego Parku Krajobrazowego. W: Winięcki A. (red.). Ptaki parków krajobrazowych Wielkopolski. Wielkopól. Prace Ornitol. 9: 201-241.
- Kuźniak S., Ratajczak J. 2011. łączak *Tringa glareola* ptakiem lęgowym w Wielkopolsce. Biul. Infor. Leszczyńskiej Gr. OTOP 18: 11-12.
- Sikora A. 2004. *Tringa glareola* (L., 1758) – łączak (brodziec leśny). W: Gromadzki M. (red.). Ptaki (część II). Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Ministerstwo Środowiska, Warszawa. T. 8, ss. 134-137.
- Sikora A., Półtorak W. 2007. łączak *Tringa glareola* W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.). Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985-2004. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.

- Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „pro Natura”. Wrocław.
- Tumiel T., Grygoruk G. 2009. Pierwszy w czasach współczesnych przypadek lęgu łączaka *Tringa glareola* na Nizinie Północnopodlaskiej. Dubelt 1: 76-78.
- Väisänen R.A. 1997. *Tringa glareola* Wood Sandpiper. W: Hagemeyer W.J.M., Blair M.J. (eds). The EBCC Atlas of European Breeding Birds. T&AD Poyser. London.

Janusz Ratajczak

ul. Leśna 2b/11, 63-940 Bojanowo
janrat60@o2.pl

Grzegorz Lorek

ul. Ostroroga 50/6, 64-100 Leszno
lorman@poczta.onet.pl

Janusz Stępniewski

ul. Mała Kościelna 9, 64-113 Osieczna
panurus@o2.pl

Stanisław Kuźniak

ul. gen. Sikorskiego 28/10, 64-100 Leszno
stakuz@poczta.onet.pl

Kląskawka *Saxicola rubicola* w powiecie wieruszowskim

Sławomir Pawlak

Kląskawka występuje w całej południowej Polsce jako nieliczny, a lokalnie średnio liczny gatunek lęgowy (Tomiałojć & Stawarczyk 2003). Centrum jej występowania znajduje się w Małopolsce i na Śląsku. Obecnie wzrasta liczebnie i rozszerza swój obszar występowania na północ (Hordowski 2006, Kuźniak & Walasz 2007). W Wielkopolsce w latach 1976–1989 odnotowano ją na 16 stanowiskach lęgowych (Kuźniak & Lorek 1992), natomiast do roku 1997 wykazano ją już na 30 stanowiskach, a na kolejnych około 30 jej gniazdowanie było możliwe lub prawdopodobne (Kuźniak 2000).

Na terenie powiatu wieruszowskiego (577 km², woj. łódzkie), leżącego w południowej części regionu ornitologicznego Wielkopolska (Bednorz et al. 2000), w latach 1981–2004, pomimo prowadzenia intensywnych obserwacji ornitologicznych nie stwierdzono obecności kląskawki. Pierwszą parę lęgową wykryto dopiero w roku 2005 na zachodnim skraju Wieruszowa, a w roku 2006 stwierdzono tam ponownie 1 parę i 1 samca.

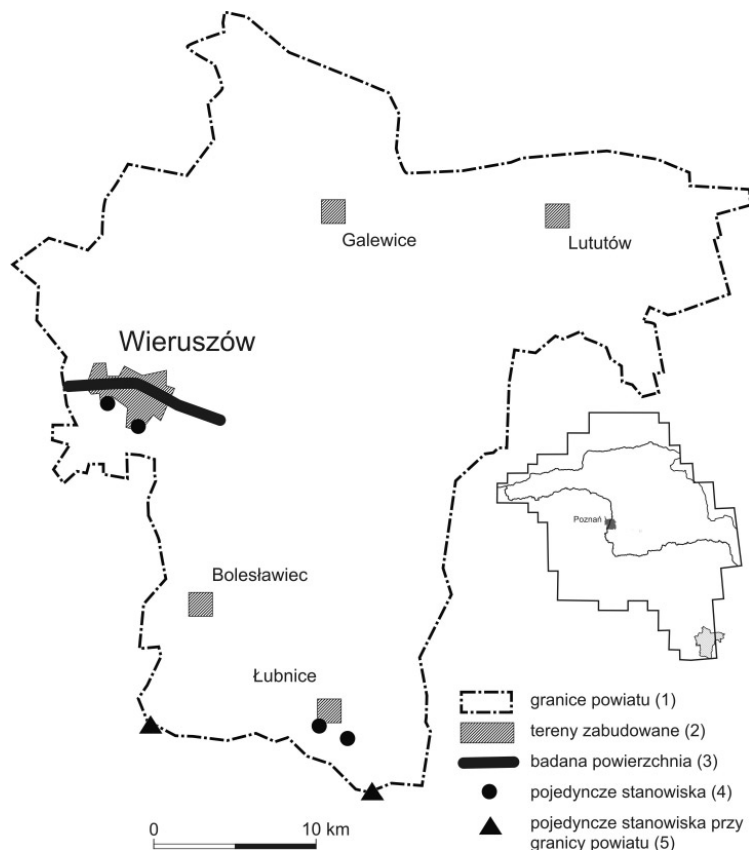
W latach 2007 i 2008 przeprowadzono liczenia gatunku na powierzchni o długości 8,5 km, szerokości do 1,2 km i obejmującej obszar 520 ha, zlokalizowanej wzdłuż linii kolejowej pomiędzy Wieruszowem a Pieczyskami (trasa Kępno–Wieluń). Zachodni skraj obszaru badań wyznaczała granica pomiędzy pow. wieruszowskim i pow. kępińskim, gdzie wzdłuż nasypu kolejowego pola uprawne przechodzą w nieużytki, a suche łąki ograniczone są od wschodu stacją PKP Wieruszów–Podzamcze. Dalej na wschód linia ta przebiega przez osuszoną dolinę Proсны do stacji Wieruszów–Miasto, a następnie przez nieużytki i pola, skrajem osiedli Wieruszowa, aż do wiaduktu drogi krajowej nr 8. Na wschód od wiaduktu powierzchnia badawcza zlokalizowana była wzdłuż linii, aż do stacji PKP Pieczyńska. Po obu stronach znajdują się rozległe, nieużytkowane od kilkunastu lat pola, porośnięte niską roślinnością i pojedynczymi niskimi krzewami i drzewami.

W sezonie lęgowym 2007 wykonano dwa liczenia (31.05–9.06 i 10–16.06), a w 2008 trzy liczenia (25–30.04, 7–25.05 i 1–11.06), które każdorazowo rozłożone były na kilka dni i obejmowały całość badanego obszaru. Dodatkowo przeprowadzono wyrwykowe kontrole uzupełniające. Wszystkie obserwacje nanoszono na mapę.

Ryc. 1. Rozmieszczenie stanowisk kłaskawki *Saxicola rubicola* w powiecie wieruszowskim w latach 2005–2009

Fig. 1. Distribution of the European Stonechat *Saxicola rubicola* in Wieruszów District in 2005–2009.

(1) – district borders, (2) – built-up areas, (3) – research area, (4) – single breeding locality, (5) – single breeding locality by the district border

Na badanej powierzchni wykryto w roku 2007 – 17 terytoriów (10 par i 7 stacjonarnych samców), a w roku 2008 – 19 terytoriów (7 par, 1 samiec z podlotami, 1 samiec z pokarmem i 10 stacjonarnych samców). Zagęszczenie wyniosło odpowiednio 0,32 p/10 ha i 0,36 p/10 ha. Większość stanowisk znajdowało się przy linii kolejowej. Najliczniej kłaskawka występowała wzdłuż około 5 km odcinka linii kolejowej pomiędzy stacjami Pieczyska a Wieruszów–Miasto, gdzie wykryto w roku 2007 – 12, a w roku 2008 – 14 terytoriów. Na pozostałym odcinku linii stwierdzono 4 terytoria. Na badanej powierzchni najwcześniej obserwowano gatunek: 31.03.2008 – 1 parę i 11.04.2007 – 1 samca. Najwięcej ptaków na stanowiskach lęgowych stwierdzano od przełomu kwietnia i maja. Ostatnie ptaki zanotowano 5.10.2008 – 1 para oraz 11.10.2007 – 1 para z 4 młodymi.

Kłaskawki zajmowały nasłonecznione miejsca na terenach kolejowych, jak również nieużytki wzdłuż linii powstałe po zaprzestaniu uprawy pól, na których znajdowały się pojedyncze drzewa i krzewy. Ptaki chętnie przesiadywały na liniach elektrycznej linii kolejowej, a z jednego miejsca można było obserwować nawet do trzech sąsiadujących ze sobą, terytorialnych osobników. Tylko jedno stanowisko znajdowało się w odległości kilkuset metrów od trakcji linii kolejowej, na nieużytkach w przesuszonej dolinie Proсны.

Poza omawianą powierzchnią, kolejne stanowiska lęgowe kłaskawek wykryto w południowej części pow. wierzuszowskiego: koło miejscowości Łubnice w roku 2008, gdzie dwie pary zajmowały urozmaicone tereny przy uprawach ziemniaków, na nasłonecznionym wzgórzu i rowie z pojedynczymi drzewami wzdłuż dróg. Ponadto w roku 2009 na terenie nieużytków na skraju Wieruszowa stwierdzono 1 parę przy ul. Bolesławieckiej i 1 samca przy ul. Kuźnickiej.

Dotychczas nie badano dokładnie pozostałego odcinka linii PKP przebiegającej przez pow. wierzuszowski, niemniej wyrywkowe kontrole nie doprowadziły do stwierdzenia tam kłaskawki. Może być to związane z faktem, iż przebiega ona w większości przez kompleks leśny i brak jest tu odpowiednich dla niej środowisk. Nasypy kolejowe oraz nieużytki w bezpośredniej bliskości linii kolejowych są najprawdopodobniej w Wielkopolsce ważnym miejscem gniazdowania kłaskawek. Przykładowo w Dolinie Dolnej Noteci (215 km²) zlokalizowano w roku 2011 - 22 pary, z czego aż 18 par gniazdowało wzdłuż linii kolejowej na odcinku Drezdenko–Zwierzyn o długości 15 km (P. Wyłęgała, dane niepubl.).

W bezpośrednim sąsiedztwie powiatu wierzuszowskiego gatunek ten obserwowano dotąd dwukrotnie, na terenie gm. Buczyna (woj. opolskie) 16.07.1995 – 1 para z podlotem koło Kostowa i 7.05.2010 – 1 para koło Borek (dane własne).

Summary: European Stonechat *Saxicola rubicola* in the Wieruszów district. This note presents information on the occurrence of European Stonechat *Saxicola rubicola* in the Wieruszów district (577 km², the Łódź province). This species was not recorded in the described area during 1981–2004, despite carrying out regular field research. Breeding birds were found for the first time in 2005 and 2006 in the town of Wieruszów. In 2007 and 2008, within the area of 520 ha situated along the railway between Wieruszów and Pieczyska, 17 and 19 breeding territories were found respectively, at a density of 0.32 pairs/10 ha and 0.36 pairs/10 ha. The earliest arrival dates of this species are 31 March 2008 and 11 April 2007, and the latest departure dates are 5 October 2008 and 11 October 2007. Other breeding localities were found in 2008 near Łubnice and in 2009 in Wieruszów.

Literatura

- Hordowski J. 2006. Kłaskawka. Monografie przyrodnicze. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- Kuźniak S. 2000. *Saxicola torquata* (L., 1766) – kłaskawka. W: Bednorz J. et al. 2000. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna: 401–403. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Kuźniak S., Lorek G. 1992. Ekspansja kłaskawki (*Saxicola torquata*) w Wielkopolsce. Not. Orn. 33: 149–153.
- Kuźniak S., Walasz K. 2007. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.) Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań, ss. 364–365.
- Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „pro Natura”, Wrocław.

Sławomir Pawlak

ul. Konopnickiej 15, 98–400 Wieruszów
slawieru@interia.pl